

čuvari svetlosti

Mirjana Popović-Radović: Srpski viteški kodeks — junaka kosovskog predanja; Narcidna knjiga, Beograd 1989 g.

aleksandar nogo

Rekonstrukciju srpskog viteškog kodeksa i njegovo dovodenje do teksta moguće je ostvariti, kako to i čini Mirjana Popović-Radović, analizom usmenog nasleđa koje se sačuvalo zahvaljujući Vukovom radu kao i radu njegovih prethodnika. Srpsko viteštvo se ne izvodi prvenstveno kao istorijski fenomen institucionalizovane društvene posebnosti već kao izraz sublimiranog kulturnog nasleđa čvrsto formiranog i prepoznatljivog u određenom istorijskom kontekstu i prisutnog u potonjem vremenu kao delatna ralija sa svojim etičkim merilima i normama, kao i sa svom estetskom konsekvencijom.

Animistička određenost srpske mitologije kao i nedovršena (nepotpuna) hristijanizacija prevode ritam kosmičke promenljivosti u etičku. Tako smeni u prirodi analogon je smena ljudskog pokolenja a stara junaštva i mudrosti prelaze s predaka na potomke. U pretpostavljenom kosmizmu sreća egzistira u znaku nestalnosti tako da kruženje sudbina primorava vrlinu i čovečnost da s mrtvih prelazi na žive.

Umrli čovek kod Egipćana, kako nas izveštava Olga M. Frejdenberg u predavanjima iz Uvoda u teoriju antičkog folklor (predavanje V. VII), je bio nebeska svetlost, sunce, a grob je smatran *nebon* i majkom umrlag. Kod Grka se reči sa sinonimskim značenjskim nizovima — $\phi\omega\zeta$, $\phi\omega\tau\omega\varsigma$ (čovek, smrtnik, muž, suprug, hrabar čovek, junak) i $\phi\omega\zeta$, $\phi\omega\tau\omega\varsigma$ (svetlo, sjaj, svetlo Sunca, dan, *baklja*, oči, očnjivi vid, veselo pogled, sreća, spas, pobjeda. . .) /prema: Grčko-hrvatskom rječniku — Stjepan Senc; Zagreb 1910 g. reprint 1988 g./ — razlikuju, tek u praktičnoj realizaciji, u izgovoru, što ukazuje da je čovek poistovećivan sa svetlošću, a junak sa bakljom. Ne znamo direktno, na koji je način ovaj antički memofond (u Dokinsovom određenju pojma) ugrađen u srpsku vitešku tradiciju, ali je sasvim izvesno da je srpski junak upravo u viteškoj ličnosti svojevrsni *čuv*ar svetlosti i posednik etičkih vrednosti srpskog »Solarnog viteškog reda« posvećenog bogu Vidu. Spomenimo da Grci često junake nazivaju bogovima, polubogovima, demonima, gde se u terminu *polubog* podrazumeva ne polovina boga već prisustvo podzemnih božanskih atributa. Hesiod često naziva junake *božanskim plemenom* a junaci su, inače, nosili epitet *bogu ravni*.

Uvek, negde na horizontu neba — zemlje (poput svetlosti) kao veliki adept srpskog bića i njegove kulture vitez je, dakle, delatnik i prisutan sa jakom nijansom htoničnosti. Često se, u narodnim pesmama, junak-vitez pojavljuje odjednom i nenadano, bez ikakvih prethodnih priprema, kao upravljeno biće, ali njegova »vertikalnost« (bilo moralna ili fizička) nije samo etička metafora časti i vrline, otelotvorena kako bi u ime pravde i pravičnosti razrešila konfliktne situacije, već predstavlja svojom pojavom stub sveta i dvostruko bogovavljanje. U njegovoj htoničnosti spojene su nebeske vrline (čast, pravda, junaštvo) i podzemna mudrost (iskustvo predaka, njihova znanja i veštine).

Kao plemeniti ratnik, vitez je manifestacija božanskog u ljudskom obličju i njegovom borbom se obnavlja drevni kosmogonijski čin — borba svetlosti i tame. Njegovom pobedom trjumfuje svetlost kao stvaralački princip prirode, njena životvorna plodnost. Ali viteška se hijerofanija ne ogleda samo u pronosenju slave Svetlosti, u njoj je uposleno i postojanje starih znanja. Vitez je vlasnik i veliki čuvar tajnog znanja predaka na osnovu kojeg on sam uspostavlja vlastiti identitet drevnog i mladog mudraca. Posmatrano kroz prizmu antičke teofanije on nije samo poslanik Apolonov i Aresov (čiji su znaci podjednako i sunce i rat) već i poslednik Plutonov (a on je i mudrost poneo sa sobom u donji svet).

Zajedno sa svojom genealogijom srpski je vitez posvećenik posebnom božanstvu — bogu Vidu.

Vid, Svetovid, ili Sankt Vitus (u slovenskih katolika) jedino je božanstvo sa srpskog paganskog Olimpa kojemu nisu prinošene uobičajene žrtve. Njemu se klanjalo i služilo ubijanjem neprijatelja. Setimo se Miloša Obilića koji Lazaru poručuje u »Kneževoj večeri« da je sutra »lijep Vidov danak« i da će on ubiti Murata. Smisao Miloševih žrtve nije u očišćenju od klevete, već u služenju Vidu — zaštitniku njegovog viteškog reda. Da ne spominjemo Vidovdanski kult u Srpskom narodu koji je predmet ozbiljne i obimnije naučne studije i dakako mnogo kompetentnije.

»Poreklo reči *vitez*, za koju se kaže da je sveslovenska i praslovenska upućuje na koren *vit*, a on je često varijanta korena *vid*, i to varijanta izgovora istog značenja, /.../ koja je označila i vrhovno srpsko božanstvo svetlosti, boga Vida. Po mnogim svojim karakteristikama, etičkim svojstvima i duhovnim vrednostima — s obzirom na to da je vid, vidilo, isto što i svetlost, i ljudski pogled, a i njegova duša, jer su »oči ogledalo duše« — srpski bog Vid je mogao biti rodonačelnik i prvog srpskog svetlosnog, solarnog viteškog reda sa »obeležjima za prepoznavanje« ovakvih svojstava.« /Srpski viteški kodeks str. 22.—23./

Vitez se, dakle, u našoj narodnoj književnosti javlja direktno iz mitskog preteksta, iz mitske priče koja svojom strukturom uz glavni lik centrifugalno vezuje sakralne sadržaje i istoriju iskustava početka. Njegova sudbina se simbolično vezuje za »mit o večitom povratku sunca« tako da sva obeležja prepoznavanja viteza počivaju na zlatnoj ili srebrnoj boji kao izrazu ekvivalentnom sunčevoj svetlosti. Dovoljno je slikovit primer svetog Đurđa ili Đorđa. Njegovo ime potiče od Grčkog Georgija (čuvara, oca, gospodara, zemlje), inače, patrijahalnog ekvivalenta Gee (majke zemlje). On je, takođe, izraz boga svetlosti i to preko više atributa: sv. Đorđe jaše belog konja (znak neba, svitanja, jutarnjeg sunca), ubija aždaju (kći noći, tame, silu mraka) i venčava se devojkom koju spasava borbom, zapravo uspostavlja »sveti, kosmički, brak« preko kojeg se ostvaruje buđenje života, početak proleća. Proleće i započinje Đurdevdanom.

Entitet viteške teofanije vizuelizuje se u njegovoj funkciji *putnika* što je ujedno i mitološki znak viteške htoničnosti (on u sebi vezuje i sveto i profano, vrline neba sa prednostima donjeg sveta). Vitez je nebeski putnik. Njegova odeća je zlatne boje ili srebrne, u svakom slučaju nosi na sebi snažan refleks sunca.

Na junaku dodijelo divno,
Na pleći mu od zlata azdija,

(smrt Senjanin Stevana)

Opremi se Strahinjicu bane,
Uđri ne se dibu i kadifu,
Ponositu čohu sajaliju,

(...)

A od sunca čoja rumenija, /

(Banović Strahinja)

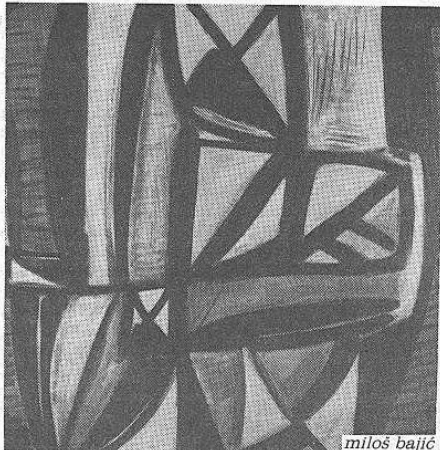
Zbaci s glave bugarsku šubaru,
Skide s leđa bugar-kabanicu,
Zasija se skerlet i kadifa,
Zasijaše toke na prsima,
I zlačene kovčice na nogama:
Sinu Milošu u polju zelenu,
Kao jarko iza gore sunce

(Ženidba cara Dušana)

ili opis Boška Jugovića:

Pred njim je Boško Jugoviću,
Na alatu vitez u čistome zlatu, sličnih primera zaista ima više nego dovoljno.

Vitez je nezamisliv bez konja. Gotovo svi konji srpskih viteзова imaju ime što dovoljno govori o njihovom značaju i važnosti u životu viteza. Vitez na konju, početak je kosmičkog obreda. Po rečima Mirčea Elijade »konj se identifikuje se kosmosom a njegovo žrtvovanje simbolizuje, to jest ponavlja čin stvaranja«. Ni je slučajno da Pegaz, rođen od Posejona i Gongorinekrvi, odnosno zemlje oplodene krvlju, kao nebeski konj nosi munju Zevsu. Kritički konj je dobro znan srpskoj mitološkoj priči. Konji Todorovi (konji smrti) ili jahač s kosom, potiču upravo od kapi Gorgorine krvi. U »Ženidbi kralja Vukašina« tajnu »moći čini letiči konj Jabučilo koji izlazi iz vode preko koje je bio u dodiru sa unutrašnjošću zemlje, sa njenom utrobom i njenim podzemnim moćima. Ogroman broj izvora nastao je u Srbiji udarcem kopita kakvog glasovitog konja, na isti način na koji je i Pegaz stvorio Hipokrenu.

milos bajic

Marko Kraljević sa Šarcem deli vino, ali i razgovara, naziva ga pobratimom. Konj je zapravo vitezov saborac. Nikada se vitez ne plaši neprijateljske sile, već nemoći svoga konja. Ali konji su i nagoveštaj sudbine — U »Smrti Senjanin Iva«

Crni konji i crni junaci,
Crne nose oko glave čalme.

Sledeći bitan viteški simbol je mač i Mirjana Popović-Radović posvećuje posebnu pažnju značenjskom nivou ovoga atributa: »Nije slučajno ni što su anđeli koji su isterali Adama iz raja imali plamene mačeve, a postojao je i alhemijski mač mudraca. Mač je naime, svetlosnom simbolikom rasecao tamu neznanja i bio znak spoznaje. Zato je mač bio i blesak i oganj ali i zrak sunca, tako da je vitez sa mačem bio vitez suncanog reda, pa su njegova »obeležja za prepoznavanje« bili ne samo konj, oklop, odelo već i mač. U srpskoj epskoj poeziji umešto mača pominje se često sablja sa istim atributima viteških vrednosti. /.../ Sablja je imala osobine svoga vlasnika, naime viteza, pa se po njima mogla prepoznavati kao i čovek.« /Srpski viteški kodeks str. 76—77./

Takođe i sve ostale viteške atribute (koplje, štit, odelo, imena viteзова, njihova etika, njihovi estetski ideali. . .) Mirjana Popović-Radović prikazuje u jednom veoma iscrpnom analitičkom diskursu čija doslednost iskreno i nenametiljivo osvaja.

Ukupnost viteške kulture predstavlja ne samo primer »antičke hrabrosti« (M.P.-Radović), već je njegova pojava bila veoma jasan znak kontinuiranog trajanja cele jedne civilizacije na određenom (srpskom) i teritorijalnom i jezičkom prostoru. Viteštvo je egzistiralo na umetničkom fonu još pre nego što je postalo tema iste te umetnosti.

Mirjana Popović-Radović na jedan krajnje nepretenciozan način otkriva nam srpske junake epskih pesama kao duhovno nasleđe potpuno izgrađeno još u drevnosti a u kojem prepoznajemo čitav niz strukturalnih obeležja identičnih sa antičkim mitskim junacima; ali nam tako isto otkriva i jedno narativno traganje često nepoznatih pevača koji svojim čulima i mišlju, svojim govorom i rečju svedoči o potrebi za uspostavljanjem viših kulturnih vrednosti i odrednica u jednoj ljudskoj i jezičkoj zajednici.